

KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA BABADAN OĞULA-EBEVEYNDEN ÇOCUĞA-NASIHAT GELENEĞİ

Yrd. Doç. Dr. Murat ÖZTÜRK*

ÖZ

Nasihatnameler, Türk edebiyatında en çok kaleme alınan türlerden biridir. Türün örneklerine Türkçenin ilk yazılı ürünlerinin verildiği dönemlerden itibaren rastlanır. Türk edebiyatında devlet büyüklerinin, tarikat liderlerinin, İslam bilginlerinin ve pek çok şair ve yazarın yazdıkları/yazdırdıkları çok sayıda nasihatname vardır. Bu tür içinde babaların oğullarına, dedelerin torunlarına, annelerin kızlarına, amcaların yeğenlerine öğüt vermek üzere yazdıkları eserler ve metinler de mevcuttur. Bu eserlerin bir kısmı çeviri veya te'lif olarak müstakil eser bazıları ise nazım şekli düzeyinde yazılmıştır. Bu makalede ebeveynin çocukları, yeğenleri veya torunları için yazmış oldukları nasihatnameler hakkında bilgi verilmiş, bu nasihatnamelerin yazılış sebepleri ve üslup özellikleri metin örnekleriyle açıklanmaya çalışılmış, söz konusu nasihatnamelerde en çok ele alınan konular üzerinde durulmuştur. Babadan oğula nasihat yazma anlayışı içinde Lokman Hekim'in oğluna nasihatleri ve nasihatnamelerde en çok ele alınan konulara etkileriyle ilgili bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Bazı aşk mesnevileriyle on dokuzuncu asırda kimi şairler tarafından anne ağzından yazılan şiirlerde anne kahramanların kızlarına verdikleri öğütler üzerinde de durulmuştur. Yine ebeveyniden çocuklara yazılan nasihatnamelerin diğer nasihatnamelerle benzer ve ayrılan yönlerine de değinilmiştir.

Anahtar kelimeler: nasihatname, vasiyetname, baba-oğul, Lokman, mizah.

IN CLASSICAL TURKISH LITERATURE ADVICE TRADATION-FROM FATHER TO SON- FROM PARRENT TO CHİLD

ABSTRACT

The Ottoman advice letters (Nasihatname) is one of the most penned literary species in the Turkish Literature. They can be found since the appearance of first written works of Turkish language. There are numerous advice letters written by the elders of the state, cult leaders, Islamic scholars and many poets and writers in the Turkish Literature. Among these types, there are texts and works in which fathers give advices to their sons, grandfathers give to their grandchildren, mothers give to their daughters and uncles give to their nephews. Some of these works were written as a separate work in the form of translation and compilation, and some of them written in the level of verse form. In this article information were given about the advice letters that were written by parents for their children, nephews or for their grandchildren and reasons for writing these Advice Letters and their features of literary style were tried to be explained. Besides, the article focuses on the most discussed issues of these

* Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü, muratozturk8@gmail.com

literary works. Luqman Hakim's advices to his son and its effects on the most discussed issues in advice letters were evaluated in the context of writing advice from father to son. Some love masnavi's and some of the advices which were written by poems with mothers' mouth and were given by mother of heroes to their daughters in the nineteenth century were investigated. Similarities and differences of advice letters that are written by parents to their children with other types of advice letters were also discussed in the article.

Keywords: letter book, written will, father-son, Lokman, satire

Giriş:

Ahlakî eserlerden olan nasihatnameler klasik Türk edebiyatında hacimli bir yer tutar. Türk edebiyatının bilinen ilk yazılı eserlerinin tamamına yakınının nasihatname türünde kaleme alınmış olması türün Türk kültüründeki yaygınlık ve okunurluğunun ispatıdır. Siyasetname, mev'ize-name, hikmet, pend-name, vasiyetname, ibret-name gibi isimlerle kaleme alınan pek çok eser veya metin de nasihatname türünün ürünleridir.

Türk edebiyatında özellikle Attar'ın *Pendname*'si esas alınmak suretiyle çeviri ve telif olarak yazılan pek çok nasihatname vardır ki bu eserlerin önemli bir kısmı nasihatname adını taşımaz. Bunlardan başka pek çok divanda farklı nazım şekilleriyle yazılan şiirlerde, bazı mesnevilerin giriş kısımlarında, kimi kurmaca eserlerde ve bazı mecmualarda kısa manzum ve mensur nasihatname örnekleri de mevcuttur. Şairler/yazarlar okuyucunun ahlakî olgunlaşmasına katkı sunmak ve fikirlerini aktarmak gayesiyle türe ait nasihatname adını veya başlığını taşımayan örnekler de kaleme almışlardır. Yine bazı şeyhlerin ve kimi şairlerin divanlarında okuyucuya hitap ettikleri nazım şekli düzeyindeki örnekler türün müstakil eser niteliği taşımayan ürünleridir. Siyasetnamelerde de devlet fikri, yönetimi, adaletin tesisi, toplumsal huzurun sağlanması gibi konularda yöneticilere öğüt telkin edici fikirler çoğu zaman araya tarihî olaylar veya bazı hikâyeler katılarak işlenmiş, muhataplara nasihat telkin edilmiştir. Bilhassa Osmanlı sultanlarının çocuklarına yönelik vasiyetnameleri siyasetname özelliği taşıyan nasihatnamelerdir.

Nasihatnameler daha çok toplumsal mesaj içeren eserlerdir. Nasihatname yazarları kendilerini sorumluluk makamında gördüklerinden ahlakî, dinî ve örfî bilgi ve duyarlılıklarını okuyucu kitlelere ulaştırma çabasında olmuşlardır. Toplumsal huzursuzlukların ve yozlaşmaların arttığı dönemlerde yazılan nasihatnamelerin sayısında da belirgin artışlar olmuştur. Zira yazar/şair yaşanılrlığın ancak ahlakî normlara uymakla mümkün olabileceğini öngörmektedir.

Türk edebiyatında babadan oğula nasihatname özelliği taşıyan eserler ve metinler nasihatname türü içinde nasihatçinin ve muhatabının gerçek kişiler olması nedeniyle özel bir yer tutarlar. Bu eserlerde nasihat ve nasihatın bağlamı genele hitap eden eserlerden kısmen farklılıklar gösterir. Esasen bu eserlerde de şairler/yazarlar oğla-kıza veya toruna seslenirken geneli muhatap alırlar. Fikirlerini ve tecrübelerini genel okuyucu kitesine aktarırlar; ancak bu eserlerde ve metinlerde babalık daha genel ifadeyle ebeveynlik kaygısı da bulunur. Hatip ve muhatap bellidir ve bu da öğüt verirken sıcaklık ve samimiyeti öne çıkarmaktadır. Devlet adamlarından âlimlere, şeyhlerden şairlere farklı kesimlere mensup pek çok müellif evlada dair kaygılarını nasihat-name olarak kaleme almışlardır. Yine bazı kurmaca eserlerde olay kahramanlarının anne-babaları aile şerefi ve toplumsal itibarı kaybetmemek için çocuklarına nasihat ederler.

Babadan veya daha genel ifadeyle ebeveynden çocuklara nasihat edildiğine dair bilgilerin geçmişi ilk insan ve ilk peygamber Hz. Adem'e kadar götürülür. Kimi kaynaklarda Hz. Adem'in ve Hz. Nuh'un ölmeden önce çocuklarına dünya ve ahiret hayatıyla ilgili vasiyetlerinin olduğu yazılıdır (Köksal 2011: 68-105).

Ebeveynden çocuklara nasihat geleneğinin Şark ve İslam toplumlarındaki izleri çok eskilere dayanır. Eski Mısır'da Kral Merikare'nin ve Kral Amenemhat'ın oğulları için kaleme alınmış öğütler vardır (Uğur 1992: 57). Kur'an-ı Kerim'de de Lokman'ın oğluna verdiği öğütlerden bahsedilmiş ve bu nedenle bu sureye de Lokman adı verilmiştir. Lokman suresinde bildirilen bu öğütler daha sonraları edebiyatımızda pek çok edebî kaynakta ve yazma mecmuada zikredilmiştir. İran edebiyatında İslam'dan çok önceki dönemlerde kaleme alınmış nasihatnameler ve bunlar içinde de çocuklara hitaben yazılmış eserler mevcuttur. *Âzerbud Mihrespend tarafından Sasanîler döneminde yazılan Enderz-i Âzerbâd Mihrespendân'da ele alınan düşünceleri ifade eden sözler, İslâm sonrası dönemlerde de Fars edebiyatında yaygın olarak yer almış, örneğin Keykâvus b. İskender'in (ö. 492/1098) Kabûsnâme adlı eserinde yoğun olarak işlenmiş, bir bakıma Kâbûsnâme, İslâmî renkleri de büürünüp Âzerbâd'ın öğütlerinin yeni versiyonu olarak ortaya çıkmıştır* (Yıldırım 2005: 51-90.) *Kabusname*'nin daha İslâmî özellikli Türkçe çevirileri de farklı zamanlarda kaleme alınmıştır (Gökyay 2006:7-16). Fars edebiyatında yazılan bazı nasihatnameler daha sonraları Arapçaya tercüme edilmiştir (Yıldırım 2005: 51). İmam Gazali tarafından "*Eyyuhe'l-Veled*" adıyla yazılan ve "ey oğul" hitaplarıyla dinî, ilmî ve ahlakî öğütlerin aktarıldığı eseriye İslam dünyasının en meşhur nasihatnameleri arasındadır (Aydın).

Türk edebiyatında babaların oğullarına; dedelerin torunlarına, amcaların yeğenlerine öğütlerini içeren müstakil eserler ve bazı kısa metinler mevcuttur. Türk edebiyatında bugünkü bilgilerle babadan oğula öğüt geleneği içinde müstakil bir eser olarak kaleme alınan ilk eser Keykavus'un *Kabusname*'sinin Türkçe çevirileridir. Bu eserden başka Zaifi'nin Attar'dan tercüme ettiği ve oğluna da nasihat verdiği eseri *Gülşen-i Simurg*'u, Diyarbakırlı Emirî'nin oğlu için yazdığı *Nasihatname*'si, Keşfi'nin *Te'dipname*'si, Nâbî'nin *Hayriyye*'si, Sünbülzade Vehbî'nin *Lutfiyye*'si, Erzurumlu Mehmed Necmeddin Efendi'nin *Nusuhname*'si, Kanuni Sultan Süleyman için Yavuz Sultan Selim tarafından yazdırılan *Siyasetname*'si, II. Murat'ın Fatih Sultan Mehmet adına yazdırıldığı iddia edilen *Nasihah-i Sultan Murad*'ı mevcuttur. Devlet idarecisi, bazı şeyhler veya meşhur bazı âlimlerin oğullarına verdikleri vasiyetnameler de bu türden nasihatname örnekleri arasındadır (Kılınç 2006). Hüseyin Kadri Efendi'nin de *Pend-i Mahduman* adlı manzum bir öğüt risalesi mevcutsa da bu eseri oğlu için yazdığına dair bir kanıt yoktur. Ayrıca şair eserinde zaman zaman "sizler" hitabıyla müritlerine seslenmektedir (Ergin: 2003).

Ebeveynden çocuklara öğüt anlayışı bazı kurmaca eserlerde de dikkat çekmektedir. Bilhassa bazı aşk mesnevilerinde annelerin kızlarına aşk hadisesi ve iffeti koruma hususundaki öğütleri toplumsal anlayışı yansıtmaları açısından önem arz etmektedir. *Siyasetname*, *pendname*, *mevizename* içeriği bulunan bazı mesnevilerde ve bazı olay anlatımlı eserlerde de şairler babalardan çocuklarına nasihat telkin edilen hikâyeler ve kıssalar anlatmıştır. Örneğin Şemsettin Sivasî'nin *İbretnüma*'sı bir padişahın çocuklarıyla olan sohbetini ve bu konuşmalar etrafındaki öğütlerini konu alır (Çöm 2007). Ahmed-i Dâî tarafından kaleme alınan "*Vasiyyet-i Nuşirevan-Adil be Püsereş Hürmüz-i Tacdâr*" adlı mesnevi de Nuşirevan'ın oğluna yaptığı nasihatlerin Arap ve Fars edebiyatlarında yazılan eserlerinin Türkçe örneğidir. Bu mesnevide de sultan bir babanın devlet ve kişilik etrafında oğluna verdiği öğütler aktarılmıştır (Yeniterzi 2006). Diyarbakırlı Lebib, Abdî, Erzurumlu

Zihnî, Yenişehirli Avnî, Keçecizade İzzet Molla ve Esad Muhlis Paşa gibi bazı şairlerin divanlarında da çocuklara yönelik nasihatname örneklerine rastlanmaktadır. Nasihatname türünde değerlendirilen vasiyetnamelerin de edebiyatımızda pek çok örneği bulunmaktadır. Bunlar arasında Şeyh Edebalı'nın Osman Gazi'ye, Osman Gazi'nin oğlu Orhan Gazi'ye, Orhan Gazi'nin, oğlu I. Murat'a vasiyetleri vardır. Bunlar dışında Sultan III. Ahmet'in yeğeni I. Mahmut'a vasiyeti de edebiyat kaynaklarımızda zikredilmiştir. Pek çok yazma mecmuada da Lokman Hekim'in, Şeyh Bedreddin'in, Kureyşi'nin, Şeyh Sühreverdî'nin ve pek çok Türkçe çeviri ve şerh nüshası bulunan İmam Gazalî'nin oğullarına vasiyetnameleri mevcuttur¹.

I. Babadan Oğula Nasihatname Yazma Sebepleri:

Nasihatname yazarı/şairi ebeveynleri çocuklarına öğüt vermeye iten sebeplerin başında evlat kaygısı gelmektedir. Babalık, annelik veya büyüklük duygularıyla geride kalanlara daha güzel ve makbul bir hayat tarzının öğretilmesi ihtiyacı, ömür tecrübesinin sonraki kuşaklarla paylaşılması ve çocuklara yol gösterilmesi zaruretini doğurmuştur. Ebeveyn aynı zamanda terbiyecidir. Terbiye örnek olmayı ve yol göstermeyi, eğriyi doğrudan ayırt etmeyi bu da nasihat etmeyi zorunlu kılar. Esasen hem nasihat hem de terbiye anlayışı yarın kaygısını da içermektedir. Bu nedenle diğer dünya edebiyatlarında olduğu gibi Türk edebiyatında da ebeveynlerin çocukların yarınları için nasihat telkin ettikleri çok sayıda eser yazılmıştır.

Babadan oğula nasihatın sebeplerinden bir diğeri dinî-ahlakî temele dayalı olarak babaların çocuklar üzerindeki dinî sorumluluklarıdır. Peygamberin “din nasihattir” sözü de hikmet ve hakikate dayalı esaslı bilgilerin çocuklara aktarılmasına, hayat tecrübelerinin paylaşarak çocukların dersler çıkarması istenmesine sebep teşkil etmiştir. Ebeveyn, çocuğun hayatının dünya ve ahirete bakan yönlerinden sorumludur. Bu sebeple arkasında kişilikli, kendisini hayırla yad ettirecek salih ve saliha evlatlar bırakmak ister. Yine İslamî bilgilere göre sadaka-i cariyeye olarak adlandırılan ve kişinin ölümünden sonra da amel defterinde sevaplarının çoğalmasını sağlayan hususlardan biri de hayırlı evladın bu dünyada yapacağı hayırlı amellerdir. Nev'i-zâde Atayî *Sohbetü'l-Ebkâr*'ında baba oğul arasında geçen kısa bir hikâye anlatırken iyi yetiştirilmiş hayırlı bir çocuğun baba açısından kıymetini ifade eder:

Eyleye pertev-i feyzi memdûd
Gün gibi vire o zerrâta vücûd
Terbiyet itmelidir ebnâyı
Andırır rahmet ile babayı
Vire mânende-i âsâr-ı cemîl
Veled-i sâliha Hak 'ömr-i tavîl
Lutfıla bî-kesi eyle ihyâ
Ölmez oğuldur ider celb-i du'â
Terbiyet ide şu ki huddâmı
Hayrıla yâd olur anın nâmı (Yelten, www.ekitap.kultur.gov.tr: s. 71)

Halepli Edib de çocuklarla babaların aileden iyi nam alıp bu adla toplumda yer bulacaklarını ifade eder:

¹ www.yazmalar.gov.tr> İmam Gazalî eserini her ne kadar öğrencisine yazdığı mektuplardan oluşturmuşsa da eserinin Eyyuhe'l-Veled (Ey Oğul) adını taşıması bu eserin babadan oğula yazılmış olduğu intibamı doğurmuş ve bazı mecmualarda nasihatler İmam Gazalî'nin oğluna nasihati gibi başlıklarla değerlendirilmiştir.

Rızâ-cûyum degilse sıdk ile nehc-I sülükünde
Bana şefkatle yâd etmek yakışmaz nâm-I ebnâmı
Fesâd-I kâr-ı ebnâ hâr eder nâm-ı ebi zîrâ
Ki tâ ebnâsı bed-nâm ola olmaz nâm-ı eb nâmı (Mum 2004;91)

Şüphesiz anne babaları nasihat vermeye iten sebeplerin en önemli nedenlerinden biri de çocuk sevgisidir. Lebib gibi şairlerin torunlarına yazdığı nasihatnameler; Emirî'nin oğluna verdiği öğütler bu sevginin yansımalarını içerir. Aynı zamanda nasihatnamelerdeki hitap cümlelerinde yer alan sıcak ve müşfik üslup da nasihat vermenin çocuk sevgisiyle ilgisini göstermektedir. Pek çok ebeveynin çocuğunun meslek seçimiyle ilgili arzu ve tavsiyelerini aktarışı, Nâbî ve Sünbülzade Vehbî gibi şairlerin devlet endişesini bir yana bırakıp kendi çocuklarının rahatını ve huzurunu arzusu dâhilindeki öğütleri de buna örnektir.

Toplumsal kabuller ve kurallar babanın oğula veya annenin kızına nasihat etmesinin bir başka sebebidir. Aile şerefi, saygınlık gibi endişeler babaların çocuklar üzerinde daha çok titizlenmesine neden olmuştur. Kimi ebeveynin çocuğuna evlilik hususunda öğüt verirken asil ailelerin kızlarıyla evlilik yapılması yönündeki tavsiyeleri de aile saygınlığını korumakla ilgilidir. Aşk mesnevileri gibi kurmaca eserlerde özellikle annelerin kızlarına aile şerefi, iffet ve itibar gibi konularda azarla karışık öğüt vermeleri şairlerin toplumsal kabullere olan bağlılıklarına işaret etmektedir.

Bilhassa padişah babaları oğulları için nasihatname yazmaya yönlendiren en önemli sebebin devlet adamlığı sorumluluğu olduğu söylenebilir. Hatta bu türün bilinen ilk örneklerinin eski Mısır uygarlığında kral babalar tarafından oğulları için yazdıkları öğütlerdir. İslam öncesi İran edebiyatında da şah babalar tarafından çocukları için yazılan siyasetnameler vardır. Osmanlı yöneticilerinin de verdikleri öğütlerde devletin bekası, halkın idaresi, adaletin tesisi, iktidarın muhafazası gibi konulara çocuklarının dikkatlerini çektikleri, devredilen saltanata halel gelmeden idarenin devamını istedikleri görülmektedir.

Üslup tercihinin de şair/yazarların oğulları için nasihatname yazmasına sebep olduğu söylenebilir. Zira Nâbî gibi bazı şairlerin genel üslubunun hikemî-didaktik tarzda oluşu, Sünbülzade Vehbî'nin Nâbî etkisinde kalması babaların oğulları için de eser yazmalarına neden olmuştur.

Başta bazı şeyhler olmak üzere bazı babalar dünyada huzurlu ve yaşanabilir bir toplum arzusu içinde olduklarından oğullarını bu ideal dünyaya hazırlamak veya bu dünyanın bir parçası olarak uyumlu biri olarak yetiştirmek üzere öğüt aktarırlar.

Bir başka sebep kurgusal yapıyla genele hitap isteğidir. Nasihatnamelerin pek çoğunda eserin dil özelliklerinin çocuklara göre ağır oluşu, bu eserlerdeki dilin şair/yazarın diğer eserlerinin dilinden çok farklı olmayışı babanın sadece çocuğunu değil, genel okuyucu kitlesini de dikkate aldığına işaret etmektedir.

II. Babadan Oğula Nasihatnamelerde Üslup Özellikleri:

Babadan oğula, anneden kıza, dededen toruna veya amcadan yeğene yazılan nasihatnamelerde görülen belirgin özelliklerden biri de hitap ve üsluptaki samimiyettir. Öğütçünün muhatabı çok yakınında olan kişiler olunca şairin üslubuna merhamet, iyilik ve koruyuculuk duyguları karışır. Başta hitap cümleleri olmak üzere eserin genelinde bu yaklaşımın izlerini görmek mümkündür: “Ey oğul, oğlum, püserim, canım, ey iki gözüm, ey vücut-ı kerim, rahât-ı rûhum, tenimin tâbı, dilin dermânı, gözümün nûrı, babanın cânı, ey

güzîde-güher, ömrüm varı...” gibi. Aynı şekilde kurmaca eserlerde de ebeveynlerce verilen nasihatte ve azarlamalarda da bu samimi ve sıcak üslup dikkat çeker. Bol emir ve istek kipli çümlelerin yanı sıra zaman zaman çocuklar için yapılan dualarla edebî metne münacat havası hâkim olur.

Nasihatname yazarının üslubunda uyarı, telkin, emir, istek ve ihtar dikkat çekmektedir. Şair/yazarlar çocuklarına hayat veya devlet tecrübelerini aktarırken, “yap, yapma, yapsan iyi olur, bilmiş ol” yollu ifadelerle sıklıkla müracaat ederler. Amaç öğüt vermek ve öğretmek olunca yukarıdan aşağıya bir bakış ve hitap kendisini ister istemez hissettirir. Bu bakış tabiatıyla öğretici üslubu doğurur. Nasihatnamelerin öğretmeyi, terbiye etmeyi amaç edinmesi genellikle didaktik anlatımı zorunlu kılar. Nasihat veren şair, yazar veya ebeveyn adeta bir bilge, bir öğretmen edasıyla öğüt aktarır. Nasihatın muhatabı olarak düşünülen çocuklar veya genelde okuyucular bu öğretici üsluba ihtiyaç duydukları öngörülen daha aşağı konumdaki kişilerdir.

II.1. Mizahî Üslupla Nasihat

Ebeveynlerin çocuklarına yazdıkları metinlerde, verdikleri öğütlerde dikkati çeken bir diğer üslup özelliği ise mizahıdır. Bazı eserlerde, nasihatnamelerde görülen ciddi ve hikmetli tavsiyeler yerini mizaha bırakır. Bazı şairler hayatta karşılaştıkları kimi durumları ve acı tecrübeleri aktarırken kendi yaşadıkları sıkıntının derecesini artırmak ve muhataba daha güçlü hissettirmek için mizahî üslubu tercih etmişlerdir.

Diyarbakırlı Emirî mizahî üslupla nasihat eden şairlerdendir. Oğluna özellikle kadınlarla yaşayabilecekleri hususunda öğüt verirken devrinin kadın muhitlerini betimler. Ona göre kadınlar süs, giyim ve gezip tozmak konularında hep ister ve hiç yetinmezler. Onların arzularını yerini getirmek ve tatmin olmalarını beklemek mümkün değildir (Kaplan 2012: 73-84).

Babadan oğula nasihat geleneği içinde özellikle 18. asırdan sonra yerleşme merakıyla dilde ve edebiyatta başlayan değişimin etkisiyle ağırbaşlı ve hikmetli söyleyişin yanı sıra mizahî bir üslupla yazılan şiirler de dikkati çeker.

Oğula mizahî tarzda nasihat eden şairlerden birisi de Yenişehirli Avnî’dir. Onun hayatı boyunca iştiğal etmekten muzdarip olduğunu belirttiği memurluk mesleğine oğlunun tevaccüh etmemesini nasihat ettiği “Gedâ-yı Zaman” başlıklı şiiri aynı zamanda Osmanlı memurunun yaşadığı geçim sıkıntısını yansıtır (Turan 1998: 634-638). Şair şiirinde oğluna her ne iş yaparsa yapsın, hatta toplumda en bayağı ve en az iltifat edilen mesleklerle uğraşsa bile memuriyet hayatına girmemesini şiddetle tavsiye eder. Bu şiirde dönemin sosyal ve siyasal eleştirisini de bulmak mümkündür. Şair oğluna seslenirken kendisi ve kendisi gibi dönemin memuriyet sıkıntılarını yaşayanların durumlarını karikatürize eder. Avnî oğluna kendi sözlerine kulak vermesini ve bu konuda babasının yaşadıklarından ders çıkarmasını ister:

Semt-i refâhı ister isen benden al haber
Diñle nasihat-i peder-i pîri ey püser
Oğlum gözüm nasihatim ancak budur sana
Rızk-ı helâl gibisi için eyle itinâ

Avnî oğluna seslenirken önce görmüş geçirmiş, acı tecrübeler yaşamış ve derin bir pişmanlık içindeki bir memur ve baba olarak ciddi öğütler verir. Ona göre her ay, maaşı düşülmek tam bir kölelik halidir. Memuriyette namus-ı istikameti korumak ve mevcut düzeni

iffetle değiştirmek zor olduğundan rüşvete meyletmek her zaman ihtimal dâhilindedir. Zira maaşın çoluk çocuğun nafakasını temin etmeye yetmesi çok zordur. Memuriyette Rum'a kulluk, Ermeni'ye kölelik edip herkese “bendeniz” demek gibi nahoş bir durum vardır. Avnî oğluna, Allah'ın rızık dağıtırken kısmet kapılarını sadece maaşla açmadığını, bu sebeple ticaret, ziraat, seyahat, satıcılık gibi işlerin denenmesini öğütler. Bundan sonra mizahî bir dil ve üslupla memuriyet hayatını karikatürize etmeye başlar.

Avnî, bir memurun paraya ihtiyaç duyabileceği, borç para isteyebileceği ve mahallede yaşayabileceklerini tasvir ederek oğluna bütün bu durumlardan ders çıkarıp memur olmamasını tembihler:

Beş on guruş için ne bu sarrâfa ser-fürû'
Bayram gelince terzîye haffâfa ser-fürû
Pâ-beste-i su'âl olup etrâfa ser-fürû
Subh u mesâ revâ mıdur esnâfa ser-fürû
Me'mûr olup gedâ-yı zamân olma zinhâr
Muhtâc-ı nân ider seni dûnân-ı rûzgâr

Beglikçi olma lüstrocu bâgıcı bekci ol
Surna kaval çal ayı oynat elekci ol
Birkaç eşek tedârik idüp git eşekci ol
Mümkün degülse bunlar eger var köpekci ol
Me'mur olup gedâ-yı zaman olma zinhâr
Muhtâc-ı nân ider seni dûnân-ı rûzgâr

Enderunlu Vâsıf bir kadının ağzından kızına nasihat ettiği muhammes şiirinde mahalle hayatının izlerini ve sıradan İstanbul kadının konuşma üslubunu başarıyla yansıtmıştır. Kızını evlilik ve aşk ilişkileri konusunda uyarma gereği hisseden anne bazen ciddi ama okunduğunda genel olarak mizahî bir hava veren bir üslupla ve yer yer alaycı bir dille öğüt verir. Annenin kızına nasihatlerinde bir devrin genel arzuları ve sıkıntılarıyla anne-baba endişeleri, ayrıca genç kızların heveslerini görmek mümkündür.

Şiirin nakaratı olan “Olma sokak süpürgesi kadın kadıncık ol” ifadesi öğütlerin ana temasını özetler. Şiirde anne; kızından akıllı, hanım, ev işlerinde hamarat, kocaya vardığında onun rızasını alacak şekilde hareket eden, özentsiz, adamakıllı bir koca bulup olur olmaz kişilere ilgi göstermeyen, edepli, bir ayağı ve gözü dışarıda olmayan, bâtil inançlardan haberdar ve tedbirli birisi olmasını ister. Bu şiirde Vâsıf İstanbul'un mahalle hayatından bir kadının üslubunu ve endişelerini şiirin havasına uygun şekilde başarılı bir dille aktarmıştır.

Örneğin kadın, toplumun bugün de görmeye ve duymaya alıştığı bâtil inançlar hususunda kızını sıkı sıkı uyarır:

Dik çocuğun başına çörekotu sarımsak
Sûsenle uyhu nüshası alub beşiğe tak
Söndür kömür ki kötü nazardan ola uzak
Gezmek senin nene gerek keferet otur işe bak
Olma sokak süpürgesi kadın kadıncık ol (Gürel: 537-541).

Şiirde teklifsiz ve vakarsız konuşan bir kadının İstanbul ağız özellikleri kendisini hissettirir.

Siz de bacınla dâye bir yere gelin
El birliğiyle yenge kadınlar tutub elin
Var bir kibâr-zâdeye sardırağör belin
.....

Görüp kınalı elleri yüksünme hey düdük
.....

Neymiş pateste telli pataküte yok deve
.....

Kız kaç yanımda vızlama sivrisinek gibi
Fink urma iki yanına kırnak köçek gibi
.....

Hay hay bâri yordamına güleyim biraz
Turp sıkayım zerâfetine fos çoğ a bu nâz
Gel tuzlayım da kokma seni vay zavallı kaz

Vâsıf'ın bu şiirine Sermed'in yazdığı nazire de bu asırda mizahî tarzda yazılan nasihatnamelerden biridir. Sermed'in bir annenin ağzından kızına nasihat verdiği bu şiirinde asıl öğüt evlenmemek üzerinedir. Şiirin nakaratı “Nene lazım kocaya varma kızım taş başına” dizesidir. Şiirde anne, kızına kendisinden ibret almasını, kocasının elinden çok çektiğini ve ancak ölümüyle kurtulduğunu, evden dışarı çıkmasına izin verilmediğini, sürekli ev işleriyle meşgul olduğunu mizahî bir dille anlatır. Kızına koca diye evleneceği kişilerin anlayışı kıt, densiz olabileceğini, hiç yeri yokken çeyiz dizeceğini, hamilelik ve çocuk derdiyle boğuşacağını bunların her birinin bir dert olduğunu dile getirir ve evlenmemeyi tavsiye eder (Sermed; www.archive.org, 26-27).

Sermed *Divanı*'nda “Bu Dahi Oğluna Nasihati” başlıklı ikinci bir mizahî nasihatname vardır. Bu şiirde de anne oğluna evlenmemesi yönünde nasihat telkin eder. Anne oğluna karısının ihtiyaçlarını karşılaması gerektiğini, komşu kızlarının kendisini evlenmek için azdırdıklarının farkında olduğunu, ev ihtiyaçlarının kendisince eksiksiz karşılandığını, genç olduğunu ve bekârlığın ve azadeliğin tadını çıkarmasını ve bu sebeplerle evlenmemesini nasihat eder (Sermed; www.archive.org, 27-28).

III. Gelenek İçinde Anneden Kıza Nasihat

Anne babalar toplumsal hayatın hassasiyetlerini dikkate alarak kendileri ve çocukları için saygınlık yitimine neden olabilecek hususlarda endişeli bir yaklaşımla çocuklarına nasihat ederler. Söz konusu anneler olunca bu hassasiyetlerin başında iffeti korumak ve dile düşmemek gelir.

Kurgusal eserlerde şairin kurmaca dünyasından seslenen bazı anneler de esasen eser sahiplerinin toplumsal kurallar ve genel ahlak anlayışlarını ortaya koydukları gibi devrin annelik hassasiyetlerini de dikkatlere sunarlar. Bu eserlerde aşk derdine düşen ve aşkın acı etkisiyle genel ahlakın dışına çıkmasından korkulan kızlar uyarılır. Anneler bir yandan da erkeklerin aşklarına sadakat göstermemeleri halinde kızların mağdur olacağı ve aynı zamanda bu durumun aile itibarına halel getireceği yönünde nasihat telkin ederler.

Vasıf'ın bir annenin kızına nasihat ettiği mizahî içerikli şiirine yukarıda işaret edildi. Bu şiirde anne kızına “olma sokak süpürgesi hanım hanımcık ol” diyerek özetle ondan ne beklediğini ifade etmiş olur.

Fuzûlî'nin *Leyla ve Mecnun*'unda Kays'a olan aşkından ötürü dile düşen Leyla, annesi tarafından uyarılır. Sitem, öfke ve öğütün iç içe olduğu bu uyarılarda anne, toplumsal kuralları ve aile itibarını dikkate alarak kızını terbiye etmeye çalışır (Doğan 1996: 111-116). Anne, kızına her gördüğüne meyletmemesini, heves ehli olmamasını, kimseyle oturup kalkmamasını, başkalarının hilesine düşmemesini, kızın adının aşkla anılır olmasının hem kız hem de aile için olumsuzluklara neden olabileceğini vurgular.

Niçün özüne ziyân edersen
Yahşi adunı yaman edersen
Niçün sana ta'ne ede bed-gû
Nâmûsa taalluk iş midür bu

....

Her sûrete aks kimi bahma
Her gördüğüne su kimi ahma
Gözü kimi katı yüzlü olma
Nergis kimi hîre gözlü olma

.....

Ey iki gözüm yaman olur âr
Namûsumuzı itürme zinhâr
Biz âlem içinde nîk-nâmuz
Ma'rûf-ı tamâm-ı hâs u âmuz

(Doğan 1996: 110-114)

Bu eserlerde annelerin kızları için söylediklerinde ortak vurgu kızların ağırbaşlı olması ve hanımlıklarının muhafaza etmeleri üzerinedir.

Örneğin Leyla'nın annesinin:

Temkini cünûna kılma tebdîl
Kızsan ucuz olma kadrüni bil

beyti, Vâsıf'ın "olma sokak süpürgesi, hanım hanımcık ol" dizesiyle anlamca paraleldir.

Yine Fuzûlî'nin

Lu'bet kimi özünü bezetme
Revzen kimi kuçeler gözetme

Beytiyle Vâsıf'ın, "erlerle etme pencerelerden alışveriş" dizesiyle anlamca benzerdir.

Leyla'nın annesinin gösterdiği tepkinin benzerine Lamii Çelebi'nin *Veyse vü Ramin*'inde de rastlanmaktadır. Bu mesnevîde anne Şehrubânû kızı Veyse'yi Horasan padişahının oğlu Ramin'le yaşadığı aşktan dolayı aşk ve erkekler konusunda uyarıp nasihat telkin eder. Anne'nin kızını uyarmasını isteyen kişi ise Veyse'nin babası Mubed Şah'tır. Burada ebeveynlerin çocukları için nasihat yazma sebeplerinden olan aile şerefi ve koruyuculuk hisleri kendisini göstermiş olur. *Sıfat-ı pend-i dil-bend ez-zaban-ı mader be-ferzend* (Anne dilinden evlada (verilen) gönül bağlayıcı nasihatlerin tasviri) başlığı altında anne Şehrubânû kızı Veyse'ye, genç erkeklerin heves ehli olduğunu, sahte ve geçici bağlılık gösterip sadakatten uzaklaşabileceklerini, onların tavırlarının esen rüzgârdan ve akan sudan farklı olmadığını, bülbülün süslü sözlerinden amacının hep güle konmak olduğunu belirtir. Anne iffet, şeref ve haya ehlinin ise her zaman başı dik ve saygın bir şekilde dolaşacağını kızına türlü benzetmelerle ihtar edip toplum ve insanların genel ahlakî zafiyetleri hakkında

öğütler verir. Yine Ramin'in aşk hususunda samimi olması hâlinde nikah hazırlığı görüp çeşitli hediyelerle beraber kızlarını kendilerinden istemesi gerektiğini belirtir:

Revâ mıdur hatarlı yola gitmek
Gerekmez altun adun bakır itmek
....
Var umma bü'l-heveslerden vefayı
Ki ibnu'l-vakt olur merd-i hevâyi
....
Eser yildür hevâsı nev-cuvanun
Akar sudur safası kâmrnun
.....
Ten-i pakizeni alude kılma
Dil-i sengineni palude kılma
Yirün gül gibi dersen olmasun har
Yürü çek damenün kilden nahl-vâr (Öztürk 2009: 401-405)

Mesnevîde annenin bu öğütlerine kızı Veyse tatmin edici ve ebeveynini kendisinden emin kılıcı cevaplar verir. Bu durum mesnevî şairinin eserini ahlaki normlara göre kurgulamasından kaynaklanır.

Kızını aşk konusunda uyaran bir diğer mesnevî kahramanı da Şirin'in annesi Mehin Banu'dur. Hamidizade Celilî'nin ve Ahmed-i Rıdvân'ın yazmış oldukları *Hüsrev ü Şirin* mesnevîlerinde bu öğüdün temeli nikâhsız beraber olunamayacağı hükmüdür (Tavukçu: ekitapkulturizm.gov.tr, 121). Mehin Banu, Şirin ve Hüsrev arasındaki aşktan haberdar olup kızını uyarmak ister. Mesnevînin kahramanı Şirin'in güzelliğini övdükten sonra ona bu aşk hadisesini bildiğini ve Hüsrev'in aldatıcılık içinde olabileceğini ve bu yüzden oyuna gelmemesini özellikle ihtar eder:

Didi aña [ki] ey ferzâne ferzend
Ki sensin cümle hûbâna hudâvend
.....
Şikîbini görüb ol nev-civânuñ
Fırîbine sakın aldanma anuñ
Anuñ maksûdı vasluñdur cihânda
Senüñ 'aşkuñ getürdi anı bunda
Visâlüñdür garaz ol nev-civâne
Kalanımı idinmişdür bahâne (Tavukçu e-kitapkulturizm.gov.tr: 336)

Bu mesnevîlerde kızların mahrem olmayan erkeklerle nikâhsız arkadaşlık etmelerinden uzak durmaları gerektiği ısrarla öğütlenir. Böylelikle kızların karşı cinsle ilişkilerinin meşruiyet dayanakları belirtilmiş ve toplumsal kabullerin göz ardı edilemeyeceği hükmü pekiştirilmiş olur.

IV. Babadan Oğula Nasihat Geleneği İçinde Yazılan Eserlerde Muhteva

Babadan oğula nasihatnamelerde ele alınan konuların çerçevesi genel olarak benzerdir. Bunun sebeplerinin başında nasihatnamelerin dinî-ahlakî temelli oluşu gelmektedir.

Şair/yazar ebeveynin önünde bu konularla ilgili bazı örnekler mevcuttur. Bu sebeple üzerinde durulması gereken konulardan biri de Kur'an-ı Kerim'de adına sûre bulunan Lokman Hekim veya Lokman Hakîm olarak bilinen kişinin oğluna ettiği nasihatlerdir. Lokman Suresi'nin 13-19. ayetlerinde Lokman'ın oğluna ettiği sekiz nasihatten bahsedilir. Bu nasihatlerin ilki tevhit inancıyla ilgilidir ve Lokman, oğluna Allah'a ortak koşmamasını öğütler (Kur'an-ı Kerim; Lokman/13). Diğer öğütler de din-ahlak ve kişilik üzerinedir. Lokman Suresi'nde Lokman'a hikmet verildiği üzerinde de durulur. 12. ayette “Andolsun ki biz, Lokman'a “Allah'a şükret” diye hikmet verdik.” denir. Pek çok ve birbirinden farklı tanımları olmakla birlikte “derin ve yararlı bilgi”, “hakikat ve ahlâkla ilgili kısa veciz sözler”, “varlıklar arasındaki alaka ve irtibatı, olaylar arasındaki sebep sonuç münasebetini anlamak maksadı ile harcanan çabalar sonunda elde edilen ameli, tatbikî ve tecrübî bilgi”, “bilgelik” (Önal 2007; 113-122) anlamlarına da gelen hikmet nasihatnamelerin önemli özelliklerinden biridir. Nasihatnamelerde ebeveynin çocuklarına verdikleri öğütlerde de yukarıdaki tanımlara uygunluk göze çarpar. Zira babaların verdikleri bilgi, vasiyet ve öğütler genellikle ahlaka ve kişilik gelişimine uygun olup, bir kısmı veciz söz niteliğindedir ve çoğu bilgelik içerir. Lokman Suresi'ndeki Lokman'a şükretmesi için “hikmet verdik” ifadesinde olduğu gibi Nahl Suresinde “Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.” (Kur'an-ı Kerim Nahl/90) mealindeki ayette de öğüt ve öğütten maksat izah edilmiştir. Böylelikle nasihatın temelinde iyiliğe yöneltip kötülüklerden kaçındırma ve verilen öğütler üzerinde düşünüp uygulamanın esas alındığı belirtilmiştir. Klasik Türk edebiyatında da nasihatnamelerin tamamına yakınında iyilik tavsiyeleri ve kötülükten kaçınma anlayışı mevcuttur. Babalar da çocuklarına öğüt verirken bu anlayıştan hareket ederler. Kur'an-ı Kerim'de yukarıda işaret edilen ayetler ve Lokman Suresi'ndeki öğütlerde ele alınan konular babadan oğula nasihatnamelerin büyük çoğunluğunda işlenmiştir. Bu öğütleri kapsamlı hâlde ve daha çok İslamî temelde kaleme alan İmam Gazalî'nin Eyyuhe'l-Veled'inde, Keykavus'un Kabusname'sinde ettiği nasihatlerin benzerlerinin Türk edebiyatında şair ve yazarlarca da sıklıkla tekrar edildiği, hikmetin esas alındığı, nasihatın temelini dinî ahlak ve inançların oluşturduğu görülmektedir. Bu nasihatlerde şahsi ve örfi bilgi ve tecrübelerin yer aldığı da görülür. Lokman Hekim'in oğluna ettiği nasihatlerin Kur'an'dan biraz daha farklılaştırılarak manzum ve mensur olarak kaleme alındığı örnekler mevcuttur.

Lokman Hekim'in oğluna nasihatleri Kur'an'da belirtildiğine göre birkaç ayettir; ancak Lokman Hekim'in ağzından olduğu iddiasıyla bazı yazma mecmularda kayıtlı nasihatnameler Kur'an-ı Kerim'den farklılıklar göstermektedir. Bu nasihatnamelerin bazıları da hacim olarak hayli geniştir. Bu durum Lokman Hekim'in oğluna nasihatlerinin halk arasında bilinmesinden dolayı onun adına birbirinden farklı rivayetlerin ve öğütlerin oluşmasına, halk hafızasında “hikmet”in Lokman'la anıldığına işaret etmektedir. Bundan başka şair/yazar/çevirmen veya müstensihlerin çeviri yaparken hayli rahat davrandıklarını, duyup öğrendikleri rivayetlere kendilerinden de eklemeler yaptıklarını söyleyebiliriz. Nitekim İmam Gazalî'nin Eyyuhe'l-Veled adlı eserinin Türkçeye yapılan manzum ve mensur çevirilerinde dikkati çeken hacim farklılıkları da bunu kanıtlamaktadır (Söz konusu tercüme için bkz. Terceme-i Eyyuhe'l-Veled, (Milli Küt.), 06 Mil. Yz. A, dvd no: 561; (İstanbul Millet Küt.), 34 Ae Şer'iyye 22/5; (Milli Küt.), 06 Mil. Yz. A 7705, dvd no: 499.). Lokman Hekim nasihatleriyle ilgili aşağıda bir yazma mecmuadan aldığımız nasihatler Kur'an'daki öğütlerden farklılık arz etmektedir:

“Hażret-i Lokmân'ın oğluna eylediği naşihatdir

Sırrını sakla, az söyle. Gavgayı birden fikret eyle, bilâsebeb husûmet eyleme. Kimseye zemm itme. Fuķârâyı tahķir eyleme. Uluya ri'ayet eyle. Bilmedigin şaħsa muķârin olma. Seninle 'adaveti geçmiş olana tîz i'timâd itme. Ele girmesi muħâl olana bî-ħużûr olma. Ğarîbîñ musîbetine şâd olma. Musîbete şabr eyle. Tali'îñ elvirmekle mağrûr olma. Mütevâzî ol. Evvel fikr eyle soñra söyle. Sırrını oğlana ve 'avrete fâş eyleme. Sırrıñı ulu eyle. Mücâdele eyleme ve's-selâm."(Mecmua 06 Mil yz. A 3116).

İncelediğimiz Lokman Hekim'in oğluna nasihatlerinin manzum olarak kaleme alındığı bir başka yazma macmuada da nasihatlerin çok daha hacimli olduğu ve konu çeşitliliğinin de fazla olduğu dikkat çekmektedir (Mecmua Milli Küt. 06 Hk 1664). Mecmuadaki öğütlerin farklılığına örnek olmak üzere bazı beyitleri alıntılıdık:

Tahir ol dâim salavatı pîşe kıl

Hem azab-ı duzehi endîşe kıl

....

Hem koma beytinde beyt-i 'ankebût

Nâkıs olur ol ziyâde oldukça kut

....

Başıñ altına koma şalvarını

Otururken sarma hem destârını

Dişîñ ile kesme hergiz rîşini

Tırnağıñla oynama hem dişîni

....

Ay gün tutulsa hem kılma nazar

Ol nazardur gözlere 'ayn-ı zarâr

Bu birbirinden ve Kur'andaki aslından farklılıklarla beraber bütün nasihatnamelerde dinî inanç esasları, günlük hayatla ilgili düşünceler, kâmil kişilik ve dünya ve ahiret mutluluğu gibi konular ele alınmıştır. Ebeveynin çocukları için yazdıkları nasihatnamelerde ele alınan konular hayli geniş olmakla beraber genel hususlar birbirine benzerdir. Söz konusu nasihatnamelerde şair/yazarlarca en çok işlenen konular bazı genel başlıklar altında değerlendirilebilir.

IV.1. Dinî Öğütler:

Pek çok ebeveyn çocuğuna nasihat verirken onun dinî terbiyesini de ihmal etmemiştir. Babadan oğula nasihat geleneği içinde müstesna bir yeri olan ve oğlu Ebul Hayr Mehmet için yazdığı eseri *Hayriyye*'de Nabî, nasihatnamesinin ilk bölümlerini tamamen dinî öğretiler üzerine kaleme almıştır. Nabî oğluna, İslamın şartları ve bu ibadetleri yapmanın yücelik, fazilet ve güzelliklerine dair hem bilgi hem de öğüt verir (Pala 2004).

Zâifî *Gülşen-i Simurg*'unun "Vasiyet-i Mevlânâ Za'îfî be-Ferzendân-ı Hod" başlıklı kısmında oğluna nasihat ederken daha çok dini meseleler üzerinde durur. Zâifî, oğluna şeriat yolundan ayrılmamasını, bu yolun peygamber yolu olduğunu, harama yaklaşmamasını, itikadını sağlam kılmasını, dinden çıkarılan düşüncelerden uzak durmasını, Sünniliğe dair mezhebî özellikleri öğrenmesini, günahtan kaçınmasını, tevbe etmesini, Hakk'a yönelip bol bol af dilemesini, beş vakit namazı vaktinde kılmasını, farz ibadetleri zamanında eda etmesini, İslam'ın şartlarını eksiksiz yerine getirmesini, teheccüd ve kuşluk namazı gibi nafîle ibadetlerle de meşgul olmasını öğütler:

İy gözüm nuri ve gönlümde çerâğ

Dinle Abdullah Muhammed dut kulağ

.....
Şer' fi'li ma'rifet kavlı-i resûl
İtikadidür hakikat rast yol

.....
Günde yüz kez Hakk'a istiğfâr kıl
Zikr-i Hakk'ı rûz u şeb tekrâr kıl
Eyle her farzı edâ tâ vkt-i merg
Key sakın evkât-ı hamsı itme terk (Özuygun 1993; 408-410)

Lebîb'in de torunlarına verdiği dinî nasihatler türün diğer örneklerinden çok farklı değildir. Torunu Emin'den farzlarını yerine getirmekte üşengeçlik göstermemesini, fâsıklardan kaçınmasını ister. Yine torunu Refi'nin de mizacının, edebinin ve vakarının şeriatı uygun olmasını temenni eder (Kadioğlu 2003; 247-252).

Abdî de oğlundan din yolunu tutup bu yoldan ayrılmamasını öğütler (Güzelova 2008).

Sünbülzade Vehbî oğlu Lutfullah'tan her işini İslam'a uygun olarak yapmasını ister. Yine dini kuralları dikkate almasını telkin eder (Beyzadeoğlu 2004; 80).

Şeyh Şahabeddin'in oğluna vasiyeti büyük oranda dinî endişeler ve öğütlerle doludur. Şeyh, oğluna Kur'an-ı Kerim okuma, hadis, fıkıh, namaz oruç gibi ibadetler, helala ve harama dikkat etmek gibi konular üzerinde durur. Oğluna dine bid'at sokanlardan ve câhil sofulardan uzak durmasını öğütler (Mecmua 06 Mil. Yz. A 1874).

IV.2. Kişilik ve Ahlaka Dair Öğütler:

Abdî, Nizamî'nin eserinden çeviri yaptığı *Heft-Peyker*'inde oğluna iyilerle beraber olmasını, kötülerden kaçınmasını, cömert olup muhtaçları gözetmesini, hile düşünmemesini, yürekli olmasını, kederden uzak durmasını, hüner ehli olanlardan hüner öğrenmesini ve tembel olmamasını öğütler (Güzelova 2008: 251-257). Abdî'nin bu öğütleri, Kadı Fadlullah tarafından on altıncı asırda kaleme alınan *Düsturu'l-Mülk Vezirü'l-Melik* adlı siyasetnamesinin ikinci bâbında sultan babanın oğullarına verdiği öğütlerle benzerdir (Altay 2008: 146-156).

Ahmed-i Da'î'nin *Vasiyyet-i Nuşirevan be-Tacdar-ı Hürmüz* başlıklı mesnevisinde de sultan babanın sultan aday oğula öğütleri arasında kötü söz söylemekten kaçınmak, öfkeyi kontrol etmek, verdiği sözde durmak, ikiyüzlülükten kaçınıp tevazu sahibi olmak gibi ahlaki konular yer alır (Yeniterzi 2005: 16-17).

Şeyhülislam Ebu Suud Efendi'nin pek çok yazma mecmuada yer alan oğluna ettiği kısa nasihatinde benzer öğütler mevcuttur. O, oğlundan kibirden kaçınmasını, nasihatini dinlemesini, salih kişilerle beraber olmasını ister (Mecmua 06 Mil. Yz. A 562).

Şeyh Şahabeddin de oğluna vasiyet ederken mütevazi ve edepli olmasını, çok gülmemesini, övgüye aldanmayıp yergiyle mahzun olmamasını ister (Mecmua 06 Mil. Yz. A 1874).

Diyarbakırlı Lebîb, torunları Emin ve Refi'iden kibirli olmalarını, tembellikten kaçınmalarını, yalandan ve çok konuşmaktan uzak durmalarını, fakirlere yardım edip cömert olmalarını, cimrilikle anılmalarını gerektiğini, yumuşak huylu, vakarlı olup hile ve hıyanetten ve para düşkünlüğünden uzak kişiler olmalarını, nasihat, dua ve temenni havasında öğütler (Kadioğlu 2003: 247-252).

Erzurumlu Zihnî de oğluna nasihat ederken onu hileli işlere meyledip halka rezil rüsvay olmaması için uyarır. Zihnî'nin öğütleri daha ziyade eğitim ve ilimle ilgilidir. Bir şair olan Zihnî oğluna özellikle şiir ve edebiyat ilmine yönelmesi, bu alanlarda çalışması hususunda nasihat eder:

Mütefennin olagör 'ilme çalış
Benim oğlum edeb ü hilme çalış

Şair, oğluna içindeki şairlik cevherini örtmemesini, şirin faydalı olduğunu, şiiri usulünce okumasını tavsiye eder. Zihnî oğluna aynı zamanda dini bilimlerde de gayret göstermesini, kum ve yıldız falcılığı gibi bilgileri öğrenmesini ancak bu bilgilerle amel etmemesini, gramer ilmini, belagati ve fıkıh ilmini de bilmesi gerektiğini bütün bu bilimleri öğrenmenin kişiyi yüceltip kalbi güzelleştireceğini ifade eder:

Mütefennin mütehallis oldu
'ilm ü hikmetle necâtı buldu

Elde tefsir ü hadisi tutagör
Kendini gayri 'ulûma dahi ur

.....

Bu fûnûn cümlesi âliye olur
Kalbe sahbâ-yı zülliyye olur (Macit 2001: 131-132)

Keşfi, oğlu Ata için yazmış olduğu eseri *Te'dip-name*'de insan ömrünü yirmi yaşına kadar beşer; yirmi yaşından sonra onar yıllık dönemlere ayırır ve her bir dönemle ilgili ihtiyaçları ve buna bağlı olarak ortaya çıkabilecek sorunları dinî-dünyevi ve ahlaki hususları göz önünde bulundurarak oğluna nasihat üslubunda aktarır (Üst 2006). Eserinin başında dünya hayatının faniliğinden her şeyin gelip geçiciliğinden bahseder. Keşfi oğluna dünyada asıl olanın iyi bir ad bırakmak olduğunu, iyilik yapmanın faziletini, garazkârlığın kötülüğünü, heves ehli olmanın zararlarını anlatır. Kin tutmanın, kadınlarla yersiz münasebetlerin, içki, esrar gibi alışkanlıkların zararları, gençlikte çalışıp mal toplamanın, bir işi layıkıyla yapmanın değeri ve faydaları gibi hususları aralara yer yer kıssalar, kısa hikayeler ekleyerek öğütler.

Zaifi'nin, oğlu Abdullah Muhammed'e öğüt vermek üzere Attar'ın Pendname'sinin Türkçeye manzum çevirisini yaparak kaleme aldığı *Gülşen-i Simurg*'unda da kişilik eğitimine, ilme, edebiyata, ibadet hayatına dair nasihatler vardır. Zaifi de oğluna gıybetten ve başkasına hasetten uzak durmasını, haliyle dilinin bir olmasını ve doğru sözlü olup, riya ve yalana bulaşmadan kalbini diline uydurmasını nasihat eder:

Kalbüni uydur diline dâyima
Toğru söyle eyleme kizb ü riyâ

.....

Gıybet itme kimseye kılma hased
Vir zekâtun maluñ olsa itme sed (Özuygun 1993: 410)

Evliya Çelebi, Seyahatname'sinde gezilerine nasıl başladığını anlatırken, kurmaca olma ihtimali yüksek bir olay anlatır. Babası kendisine seyahat izni verirken bazı öğütlerde bulunur. Bu öğütlerin çoğu toplumsal nezaket kuralları ve kişilik ahlakıyla ilintilidir. Evliya'nın babası bazı öğütler verir: "*Ey oğul!.. İyi adın keme takma ve keme yoldaş olma zararın çekersin. Yürü ileri gözüüm, kalma geri. Alay bozma, tarla basma, yârân pâyine sarkma. Komadığın yire el uzatma. İki kişi söyleşirken dinleme, nân u nemek hakkın gözet, nâ-mahreme nazar edüp*

ihânet etme., Da‘vetsiz bir yire varma, varırsan emn [ü] emân yirde ehl-i irza var. Mahrem-i esrâr ol, her meclisde istimâ‘ etdiğin sözleri hıfz eyle. Evden eve müsaferet edüp söz gezdirme, zemm ü nemm ü gıybet u mesâvîden ârî ol. Halûk ol, herkesle hüsn-i ülfet edüp lecûc ve zebân-dirâz olma. Senden ulular önünde gitme, ihtiyârlara ri‘âyet et. Dâ‘imâ tâhir olup her muharramât-ı menhiyyâtdan perhîzkâr ol. Evkât-ı hamseye müdâvemet edüp salah-ı hâl ile mukayyed olup ilme meşgûl ol.”(Evliya Çelebi 1998:37)

Nâbî, oğluna faziletli ve iyi bir insan olmanın gereği olarak tokgözlü olmasını, başkalarıyla alay etmekten, hiciv ve mizahtan uzak durmasını, iyilik ve cömertlik yolundan sapmamasını, güzel huyun gerekliliğini, başkalarının arasında laf taşıyıp nifak ve arabozuculuktan uzak durmasını öğütler (Pala 2004: 106-134).

Vehbî de oğlundan kimseyle alay etmemesini, kötülerle dostluk kurmamasını, mütevazi olmasını, giyimine dikkat etmesini, yumuşak huylu olmasını öğütler. Oğluna verdiği öğütler arasında kıskançlık, mal toplama, içki içme, kahveye gitme, kuşçuluk yapmak gibi olumsuz iş ve hasletlerden uzak durmasını; misafirperverlik, sözünde durma, fakire yardım etme, ana babaya saygılı olma, komşuyla iyi geçinme gibi makbul eylemler içinde bulunmasını nasihat eder (Beyzadeoğlu 2004: 32-33).

IV.3. Meslekî ve İlmî Öğütler:

Nâsihlerin nasihat ettikleri konularda kendi mesleklerinin payı vardır. Babaların tecrübe sahibi oldukları konular üzerinden meslekî duyarlıklarını oğullarına aktarmaya çalıştıkları görülmektedir. Örneğin hayatını memurlukla idame eden Yenişehirli Avnî çocuğunu kendi mesleğini tercih etmekten men edici öğütler verir. Yine bürokratik mekanizmayı yakından tanıyan Nâbî devrinin gözde mesleklerini kendi tecrübeleri doğrultusunda oğluna işaret eder. Sünbülzade Vehbî’nin yaptığı da pek farklı değildir. Şeyh Şehabeddin’in kısa nasihatnamesinde de oğlu sadece dini konular dikkate alınarak uyarılır. Şeyh, oğluna ibadetlerini hakkıyla yerine getirmesini, bilerek anlayarak Kur’an okumasını, tembel ve bahaneci sufilerden uzak durmasını nasihat eder (Mecmua 06 Mil. Yz. A 1874).

Zaifî 16. asırda müderrislik yapmış biridir. Onun oğluna, mesleğinin etkisiyle de, çeşitli bilim dallarında kendisini yetiştirmesine ve öğrenim yapmasına dair öğütleri mevcuttur. Bu öğütler bu türden eserlerin pek çoğunda karşılaşılabilecek türdendir. Zaifî oğluna gramer ve belagat bilgilerini öğrenmesini, tıp, mühendislik, astronomi, astroloji ve matematik bilimlerinin yanı sıra fıkıh, tefsir, kelâm, hadis ve usûl gibi İslâmî bilimlerde de kendisini yetiştirmesini nasihat eder:

Okı sarf u nahv ü mantık hem kelâm
Pes meânî vü beyân iy nik-nâm
‘İlm-i tıbb u hendese hey’et nücûm
Hoş riyaziyatdan kesb it ‘ulûm
Fıkıh u tefsîr ü hadîs ü hem usûl
Bul ferâyize teykkünle vusûl (Özuygun 1993: 409)

Osmanlı Devleti içinde bazı idari görevlerde bulunan Nâbî, münasebetinin olduğu bazı devlet yetkilileriyle yakınlığı olan ve bu sebeple pek çok meslek erbabının yaşadığı sıkıntıları yakinen bilen biri olarak oğluna hangi mesleği seçmesi gerektiği yönünde nasihat telkin eder. Ona göre rahat ve huzurlu yaşamanın öncelikli şartı basit yaşamaktır. Bu sebeple mevki ve rütbece çok ilerlemeyi istemek sadece kişinin derdinin de büyümesine neden olur:

Câh-ı ser-şârdan olma memnûn
Derdin olur büyüdüğü efvân
Devlet âheste gerekdür cârî
Katı memdûh degül ser-şârî

....

Mansıb u câha heves-kâr olma
Tâleb-i izzet için hâr olma
Ehl-i mansıbdâ bulunmaz rahât
Hâl-i bî-azldedir emniyet

(Pala 2004; 224)

Nâbî, paşalık mesleğini oğluna nasihat etmez. Ona göre paşalık patırtılı gürültülü, vebali bol, huzuru az ve sonu kötü olan bir meslektir. O, tanıdığı vezirlerin ve paşaların pek çoğunun aslında buldukları makamdan hoşnut olmadıklarını bilir. Nâbî'ye göre kadılık ve kassamlık da tercih edilebilir mesleklerden değildir. Zira onun gördüğü bu meslek mensuplarının çoğu olumsuz örneklerdir ve işleri hemen her zaman harama yakındır (Pala 2004: 222-251).

Şeyhülislam Ebu Suud Efendi ve Şeyh Şahabaddin de oğullarından ilimle meşgul olmalarını, bilhassa dinî ilimleri öğrenmekte gayret sarf etmelerini isterler.

Lebîb'in torunlarından özellikle öğrenmelerini istediği meslek ya da hünerlerin başında hüsn-i hat sanatı gelmektedir. Hatta onun divanındaki 44. manzume hüsn-i hat redifini taşıyıp torunu Emin için terğib-nâme beşliğiyle yazılmıştır. Şairin Divanı'ndaki 43. manzume de diğer torunu Refi'î için temennilerini dile getirdiği ve aynı zamanda torununa öğüt verdiği bir münâcâttır. Şair bu manzumede de torununun hüsn-i hat sanatında ilerlemesini ve ilimde ileri düzeyde olmasını arzular. Nitekim Divanı'ndaki 45. Manzume "*terğib-nâme-i hüsn-i hat ve berâ-yı Emîn Molla Emîn Hod*" başlığını taşır ve şair torununu hüsn-i hat sanatına yönlendirmeye çalışır (Kadioğlu 2003: 247-252).

Sünbülzade Vehbî Nâbî'ye öykünerek kaleme aldığı *Lutfiyye*'sinde oğluna bazı mesleklerle ilgili bilgi ve nasihat verir. Vehbî de Nâbî gibi oğlunu makam mevki sevgisinden uzak tutmaya çalışır. Ona göre makam sahipleri her an azledilme korkusu yaşarlar. Bu yüzden mevki düşülecek bir kuyu gibidir. Yine oğluna meslek seçimiyle ilgili olarak sık sık meslek ve iş değişmemesini, bunun sakıncalı bir iş olduğunu belirtir. O. Ayrıca oğlunun vakıf görevlisi ve vergi memuru olmamasını ister. Ona göre seçilmesi gereken en iyi meslek ulema mesleğidir (Beyzadeoğlu 2004: 118-134).

Şeyhülislam Ebu Suud Efendi'nin oğlu için kaleme aldığı kısa nasihatnamede de ilmî ve dinî unsurlar öne çıkar (Mecmua O6 Mil yz. A 562).

Keşfi de oğluna okuyup ilim tahsil etmenin faydalarını, hüsn-i hat, gramer ve belagat bilmenin gereklerini, fıkıh bilmenin ve bu bilgilere göre amel etmenin önemini vurgular.

Meslekî kaygıların nasihate dönüştüğü eserlere örnek olarak Keykavus'un eserinden Türkçe'ye aktarılan *Kâbusname*'de, Sultan I. Süleyman'ın, oğlu Beyazıd'a yazdığı şiirde ve III. Ahmet'in yeğeni I. Mahmut'a yazdığı şiirde devlet endişesi öne çıkar. Nâsihler oğullarına devlet yönetimiyle ilgili nasihat ederek kendi ilgi alanlarını edebî esere aktarırlar.

Evliya Çelebi de babasından çıkacağı gezilerle ilgili aldığı öğütleri nakleder. Babası ona gezilerini ayrıntılı ve güzel bilgilerin aktarıldığı bir kitaba dönüştürmesini ister: "*Kibâr-ı evliyâullah ziyâretleriyle meşgûl olup cümle ziyâretgâhları ve her diyârın menâzillerinde olan*

deşt [u] hâmûn ve kûh-ı bülend, ahcâr [u] eşcârâtları ve büleydelerin evsâfıyla tahrîr edüp âb [u] hevâsı ve ibret-nümâ âsârları ve kal'aların fâtihi ve bânîsi ve dâiren-mâdâr cirmiyile tahrîr edüp Seyâhatnâme nâmıyla bir tomar te'lîf eyle.” (Evliya Çelebi 1998: 37).

IV.4. Devlete Dair Öğütler:

Adaletiyle meşhur olmuş İran kahramanlarından Nuşirevan'ın oğluna ettiği nasihâtle ilgili olarak Arap ve Fars dillerinde bazı eserler kaleme alınmıştır (Yıldırım 2005). Ahmed-i Dâî de bu öğütlerden yola çıkarak Türkçe eserini kaleme almıştır. Ahmed-i Dâî'nin eserinde Nuşirevan oğlu Hürmüz'e adalet, halka karşı iyilik, dünyanın geçiciliğinden ötürü saltanatla kibirlenmeme, dünyada iyi ad bırakma, danışarak iş yapma, ilim, yumuşaklık, hizmet edenleri taltif, itaatsizleri cezalandırma gibi bir sultanda olması gereken niteliklerle ilgili öğüt verir (Yeniterzi 2005: 16). Osmanlı Devleti döneminde siyasetnamelerden birkaçı sultanların oğulları için yazdıkları veya tercüme ettirdikleri eserlerdir. Bu eserlerde padişah babanın sultan adayı oğlunu eğitmek, devlet yönetimiyle ilgili tecrübelerini aktarmak ve devletin uzun ömürlü olmasını sağlamak için gayret ve endişe içinde olduğu görülür.

Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey kayınpederi Şeyh Edebalı'den devlet düzeni ve halk idaresiyle ilgili olarak nasihat alır. Şeyh Edebalı Osman Bey'e sabır, tevazu, merhamet, azim, işlerini vaktinde yapma, sözünü tutma, büyüklere saygı gösterme ve cesaret telkin edici öğüt verir (Kılınç 2005: 40).

Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi'nin ölmeden evvel oğlu Orhan Gazi'ye ettiği nasihat veya vasiyet Aşıkpaşazade'nin *Tevârih-i Al-i Osman*'ında zikredilmiştir. Osman Gazi'nin öğütünde Allah'ın rızasına göre iş yapması, bilmediği hususlarda danışması, halka iyi davranıp emrindekilere ihsanda bulunması tavsiye edilir.

“Osman Gazi'nin oğlu Orhan Gazi'ye vasiyetin bildirir:

Ol eyitdi kim oğul ben öldüğüm vakit beni Bursa'da şol Gümüşlü Kubbe'nin altında koyasın didi. Ve bir kimse kim sana Tanrı buyurmadığı sözü söyleye, sen anı kabul etme ve eger bilmezsen Tanrı 'ilmin bilene sor didi.

.....

ve bir dahi sana mutî' olanları hoş tut. Ve bir dahi nökerlerine dâim ihsân idici ol. Senin ihsânın onların tuzağıdır dedi.” (Aşıkpaşazade <http://www.archive.org>: 32).

Bu nasihatnamelerden biri Orhan Gazi tarafından yazıldığı iddia edilen ve oğlu I. Murat'a nasihat telkin edilen şiiirdir. Şiiirde Orhan Gazi, oğluna halka adaletle davranmasını, halkı gözetmesini, din yolundan ayrılmamasını nasihat eder.

“Elâ ey meyve-i bâg-ı murâdım
Şeh-i âlî-neseb Sultan Muradım
Zuhûr-ı dîni dâim nasb-ı 'ayn et
Vücûdın hil'atin 'adl ile zeyn et
Re'âyâ hıfzına sa'y et hemîşe
Şerî'at etba'ına eyle pîşe
Resûlullâh şer'in pîşvâ kıl
Mu'in-i dîn olup nasb-ı livâ kıl
Çü istiklâl buldun saltanatda
'Adalet eyle dâim memleketde
Bu fânî mülkde mağrûr olma zinhâr

Tarık-i şer’iden dūr olma zinhâr” (İsen-Bilkan 1997: 37-38)

Bu nasihatnamelerden bir diğeri II. Murat tarafından Mercimek Ahmet’e tercümesi yaptırılan Keykâvus’un *Kabusname* adıyla meşhur nasihatnamesidir. Eser Yıldırım Beyazıd’ın oğlu Süleyman ve Germiyanogullarından Süleyman Şah adına da tercüme edilmiştir. Ancak Mercimek Ahmet’in tercümesi daha meşhur olmuştur. Çeviride yazar kendince uygun gördüğü pek çok kısmı yeniden telif edercesine kaleme almıştır. Eserde kırk dört bab vardır ve yazar bu babların her birinde farklı konular hakkında nasihat verir. Eserin son bablarında devlet yönetimine dair incelikler anlatılır (Gökyay 2006).

II. Murat, oğlu için bir nasihatname kaleme aldırılardan biridir. *Der Medh-i Pîrî* veya *Nasihat-i Sultan Murad Han* adıyla da bilinen eser Cicero’nun *De Senectute* adlı eserinin Marino di Cavalli tarafından yapılan uyarlamasının tercümesi olup Mütercim Murad Bey tarafından uyarlama eser hüviyetinde yeniden kaleme alınmıştır. Eserde II. Murat’la oğlu Fatih Sultan Mehmet’in sohbeti esnasında Sultan Murat, oğluna insanın bazı hasletlerini övüp bazı fikirler aktarır. Eserde padişah, oğluna insan hayatının yaşa bağlı aşamalarının olumlu ve olumsuz özelliklerini, hayatta mutlu olmanın yollarını, akıllıca hareketin ve sağduyunun yararlarını, insanın dünya tutkusunun ve zevk ve sefahata dair zaafının zararlarını, sabırlı olup her şeyin zamanında yapılmasının, tecrübeyle iş yapılmasının faydalarını, sağlığın kıymetini ve sağlıklı olmanın kaidelerini misaller ve kendi hayatı üzerinden öğütler. Padişah ayrıca bu dünyanın fani olduğunu bu sebeple hayatta ahrete hazırlanacak faaliyetlerin içinde olmanın, örneğin iyilik yapmanın, ibadet etmenin, hayatın anlamını idrak etmenin gereklerini açıklayıp öğüt verir. Eser genel olarak bir siyasetname değil nasihatnamedir; ancak padişahla oğlu arasında yer yer devlet idaresi hakkında konuşmalar geçmekte ve padişah, oğluna bu konularda da nasihat etmektedir. Ayrıca eser boyunca padişahın kendi hayat macerası üzerinden örnekler vermesi bir sultanın öğütlerine ister istemez siyasetname özelliği de katmaktadır. Padişah, oğluna hiçbir zaman fenalıkla, güçle, kılıç zoruyla ve acelecilikle karar vermemesini, her şeyin vaktini beklemesi gerektiğini, devlet işlerinde ve halkın idaresinde aklın kullanılması gerektiğini, sadece kılıç gücüyle elde edilen başarıların kısa sürdüğünü, devlet adamına basiret ve tedbir de gerektiğini, aklın kılıçtan üstün olduğunu, tarihte yaşanmış bazı hadiseleri örnek göstererek açıklar (Tuncer 2012:7).

Oğluna nasihat eden padişahlardan biri de Yavuz Sultan Selim’dir. O da oğlu Kanunî Sultan Süleyman için devlet yönetimiyle ilgili öğütlerini aktarır (Karal 1942: 37-44) Bu nasihatname-içerik itibarıyla siyasetname-Kanunî’nin isteği üzerine yazılmıştır. Bu yönüyle eser benzerlerinden ayrılır. Zira oğlun nasihat isteği üzerine yazılmıştır. Daha çok bir ceza kanunnamesi özelliği taşır. Birkaç sayfadan oluşan siyasetnamede Yavuz, oğluna görev yaptığı Manisa sancağında karşılaşılabileceği bazı suç hadiselerine karşı ne şekilde hareket etmesi ve suçlulara ne tür cezalar vermesi gerektiğini açıklamıştır.

Osmanlı padişahlarından III. Ahmet, Patrona Halil ve beraberindeki yeniçeri taifesinin isyanından sonra tahtını kaybeder. Bu hadiseden sonra yerine yeğeni I. Mahmut tahta geçer. Sultan Ahmed, devlet yönetiminde tecrübe ettiği aksaklıkları, aynı hatalara düşmemesi için yeğeni I. Mahmut’a nasihat üslubunda bildirir ve ona dua eder (Altınay 2010: 102-103).

Doğrudan bir nasihatname olmayıp oğlu Şehzade Bayezid’in yazdığı mektuba cevap olarak Kanunî tarafından murabba nazım şeklinde yazılan şiir bir babayla oğul arasında geçen taht kavgasının trajik tarafını aksettirir. Kanunî’ye karşı isyan ederek Osmanlı kuvvetleriyle yaptığı savaşı kaybeden Bayezid İran’a sığınır. Devletler arasındaki müzakerelerden sonra İran tarafından Osmanlı’ya iadesine karar verilen Bayezid babasından af dileyen bir mektup

kaleme alır. Kanunî bu mektubuna cevaben onu affedebileceğini araya bazı öğütler yerleştirerek ifade eder. Kanunî, oğluna işlediği kusurlardan ve masum kanı dökmesinden dolayı tevbe etmesini öğütler. Ona göre oğlu sürekli isyan edip, sultan fermanını dinlemeyen biridir. Bu sebeple hem onun suçunu ortaya koyar hem de yapması gerekenleri belirtir. Kanunî oğluna kendisini itaat şartıyla affedebileceğini söyleyip tövbe etmesini öğütler.

Adem adın itmeyen Mecnûna sahralar durak
Kurb-ı tâatdan kaçanlar dâima düşer ırak
Tan degüldür dir isen vâ hasretâ dâd el-fırak
Bî-günâham dime bâri tevbe kıl cânum oğul (İsen-Bilkan 1997: 135-136).

Klasik edebiyat geleneği içinde kahramanları şahlar ve vezirler olan Heft-Peyker ve Hüsrev ü Şirin ve Veyse vü Ramin gibi bazı mesnevilerde devlet idaresinin ele alındığı bölümler bulunmaktadır. Örneğin Ahmed-i Rıdvan'ın Hüsrev ü Şirin'inde hikâyenin kahramanı olan Perviz'e babası devlet yönetimiyle ilgili öğüt verir. Şah, oğluna adaletin tesisi, orduya ve halka ihsan, cömertlik, kalem ehline iltifat, tevazu, makamlara ehliyetli kişileri atamak hususlarında nasihat eder (Tavukçu: 245-247).

IV.5. Ailevî Meseleler:

Diyarbakırlı Emirî oğluna aynı evde başka erkek kardeşle kalmanın sakıncalarını anlatır. Ona göre çokbaşlılık huzursuzluk nedenidir.

Bir eve lâzım olacak bir kişi
Tâ ki nizâm-âver ola her işi
Kelle ki bir olmaya gayrısı pâ
Soñra gelür her kafadan bir sadâ (Kaplan 2102: 79)

Emirî'ye göre kardeşin huyu kötü olsa içilen su bile zehir olur. Şayet kardeş sefahat düşkününü ise uyuşmak zordur. İki kardeşin huyu çok farklı olursa eminlik olmaz. Erkek kardeşle aynı evi paylaşmak aile mahremiyeti açısından da sıkıntılıdır. En mahzurlu şey ise evli ve çocuklu kardeşle aynı evi paylaşmaktır. Bu durumda kadınların her biri Rabiatal Bedeviye gibi olsalar bile evden fitne eksik olmaz. Kardeş zengin olsa minnetle yedirir. Fakir ve muhtaç olsa ilgilenmesi sıkıntılıdır. En iyisi aynı evi erkek kardeşle paylaşmamaktır:

Emirî'nin eserinde erken yaşta evliliğin zararları, kadınların taleplerini karşılamanın zorlukları ve bütün bunlardan doğacak huzursuzluklar da yer yer mizahî bir dille öğütlenir (Kaplan 2012: 80-81).

Bu tür babadan oğula nasihat verilen eserlerde dikkat çekilen ailevi hususlardan biri de eş seçimiyle ilgilidir. Ailenin sağlam temeller üzerine kurulmasının birinci aşaması uygun bir eşle evlenmektir. Nâbî oğluna evleneceği kızda hangi özellikler bulunması gerektiğini anlatırken eş adayını iyi incelemesini ve güzel huylu birini seçmesini öğütler. Nâbî'ye göre evlenmek için seçilecek en iyi eş bazı kusurları olmasına rağmen Gürcüler ve Çerkeslerdir. Nâbî oğluna eşi ve çocuklarının rahatı için evinin masrafını gelirine göre ayarlamasını öğütler (Pala 2004: 208-222).

Sünbülzade Vehbî de oğluna Nâbî yolunda öğütler vermekten geri durmaz. Vehbî'ye göre evlenilecek kadın için hür ve güler yüzlü, tatlı dilli ve evlenmemiş olanı tercih etmelidir. Vehbî, oğluna düzenli ve kusurları giderilmiş, çok büyük olmayan bir ev seçmesini, çocukluğunun ihtiyaçlarını karşılamasını, ayağını yorganına göre uzatmasını, şefkatli olmasını ve hoş geçinmesini öğütler.

Virmeyen hânesine hüsn-i nizâm
Göremez rûy-i safâ vü ârâm

.....
Masrafın uyduragör irade
Tâ ki gamdan olasın âzâde
Lîk evlâd ü ‘iyâli koma ac
Eyleme gayriye asla muhtâc

....
Mâ-hasal dâiren olsun mazbût
Hâneni eyle nizâma merbût (Beyzadeoğlu 2004: 144-145)

Zaifî, oğluna nasihat ederken baba ve anaya ayette işaret olunduğu gibi muamele etmesini ve kardeşleriyle de iyi geçinmesini öğütler:

Atan ana kâr-ı ‘âyet kıl müdâm
Her karındaşunla dirlik kıl tamâm (Özüygun 1993: 410)

IV.6. Görgü kuralları

Diyarbakırlı Lebib, torunlarına nasihat ederken onlardan davet edilmedikleri yere gitmemelerini, sofralarda hırs ile ve görgüsüzce yemek yememelerini, başkalarının kusurlarını görmezden gelmelerini, öğütler (Kadioğlu 2003: 144-145).

Vehbî de oğlundan yerine göre ve adabınca konuşmasını, boşboğazlıktan uzak durmasını, kem sözden kaçınmasını, yerine göre çok konuşmayıp iyi dinleyici olmasını, yalandan uzak durmasını tavsiye eder. Yine kimseyle alay etmemesini, kimseyi hor görmemesini tembihler (Beyzadeoğlu 2004: 31).

Evliya Çelebi'nin babası da kendisine görgü kurallarına dair nasihat eder. Babası ondan davet edilmediği yere gitmemesini, münasebeti olduğu kişilerden sürekli ricada bulunmamasını, herkesle oturup kalkmamasını ve her şeyi konuşmamasını, büyüklere saygı göstermesini ve temiz olmasını öğütler (Evliya Çelebi 1998: 37).

Keçecizade İzzet Molla, oğlu Reşad'a, az konuşmanın ve toplum içinde dilini tutmanın gereğiyle ilgili didaktik üslupta yazdığı bir gazelle öğüt verir. İzzet Molla susmanın sebeplerini insanın yaradılışındaki hikmete ve edinilen tecrübelerle bağlı olarak izah etmeye çalışır. Oğluna her zaman bir söyleyip iki susmasını ve edep çerçevesinde kalmasını zira Allah'ın insana konuşması için bir dil ve susması için iki dudak verdiğini hatırlatır:

Dâ'ima bir söyleyip iki sükût et kıl edeb
Bir zebân virdi sana Nutk-âferînin iki leb

İzzet Molla boş konuşanların nefeslerini boşa tükettiklerini, dilin sivri ucunun seçme durumu olmayınca konuşmamasını, halkın anlamadığı ve anlamak için sözlüğe ihtiyaç duyacağı sözleri en seçkin belagat kitaplarından alınmış olsa bile söylemekten kaçınmasını örneklemelerle telkin eder. Şair, daha sonra kendi şairliğini överek sözlerinde ilahi feyiz olduğunu ve oğluna baba nasihatlerini kulağına küpe etmesini öğütler.

Çünkü cevherdir biraz ağır da gelse ey Reşad
Kurta-i gûş eyle kim fikrinde kalsın nush-ı eb (Ceylan-Yılmaz 2005: 364)

SONUÇ

Klasik Türk edebiyatında babadan oğula daha genel ifadeyle ebeveyninden çocuklara nasihatname yazma anlayışı birçok ulusun edebiyatlarında olduğu gibi pek çok eser ve nazım şekli düzeyindeki şiir örnekleri ve az sayıda mensur örnekle var olmuştur. Bu eserlerde ele alınan konular diğer nasihatnamelerle büyük benzerlik arz eder.

Babadan oğula nasihat yazımının temelinde nasihatnamelerin pek çoğunda olduğu gibi dinî anlayış esas alınmış, iyilik ve güzellik unsurları öne çıkarılırken, dinde yeri olmayan, toplumca benimsenmeyen ve kötülük içeren her türlü tutum davranış ve inanış ise çocuklar için olumsuz hususlar olarak açıklanmış ve bu eylem ve alışkanlıklardan uzak durulması nasihat edilmiştir. Ebeveynin öğütlerinden temel amaç çocuk eğitimi olmuştur. Babaları öğüt vermeye ve bu nedenle yazmaya iten sebepler ise daha çok evlat kaygısı ve çocuk sevgisi olmuştur. Bu durum üsluba da etki etmiş; nispeten daha sıcak ve samimi bir dil kullanılarak nasihate dayalı öğretici anlatım tercih edilmiştir.

KAYNAKLAR

- ALTAY Ahmet; Düsturu'l-Mülk Vezirü'l-Melik, Selçuk Üniversitesi, SBE, Konya 2008.
- ALTINAY Ahmet Refik, Lale Devri, Tarih Vakfı Yurt Yay., s. 102-103, İstanbul, 2010.
- AŞIK PAŞAZADE, Tevârih-i Âl-i 'Osman, <http://www.archive.org> (Library University of Toronto).
- AYDIN İsmail, İmam-ı Gazali Hüccetü'l-İslâm Ey Oğul (Eyyuhe'l-Veled), Saadet yay., İstanbul.
- BEYZADEOĞLU Süreyya A., Sünbülzade Vehbî Lutfiyye, MEB yay., İstanbul, 2004.
- CEYLAN Ömür – YILMAZ, Ozan; Hazana Sürgün Bahâr Keçecizade İzzet Molla ve Divân-ı Bahâr-ı Efkâr, Kitapsarayı yay. İstanbul, 2005.
- ÇÖM Erol, 16. Yüzyıl Ahlâkî Mesnevîleri ve Şemseddîn-i Sivâsî'nin İbret-nümâ Adlı Mesnevîsi (İnceleme-Metin)" Selçuk Ü. SBE, Konya 2007 yayımlanmamış doktora tezi
- DOĞAN, Muhammed Nur; Fuzûlî Leylâ ve Mecnûn, Çantay Kitabevi, İstanbul, 1996.
- ERGİN Fatma, Hüseyin Kudsî-i Edirnevî'nin Hayatı ve Pend-i Mahdûmân Adlı Eseri, Ankara Üniversitesi, SBE, yüksek lisans tezi, Ankara 2003.
- EVLİYÂ ÇELEBİ Seyahatnâme, (Haz: Zekeriya Kurşun - Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı) YKY, II. Kitap, İstanbul, 1998.
- GÖKYAY Orhan Şaik; Keykâvus, Kabusname, Kabcacı yay., İstanbul, 2006.
- GÜREL Rahşan, Enderunlu Vâsıf Divanı, Kitabevi yay., s.537-541.
- GÜZELOVA Hanzade, Abdî'nin Heft-Peyker Mesnevisi (İnceleme-Metin-Dizin), Hacettepe Ün., SBE, doktora tezi, Ankara, 2008.
- İSEN Mustafa - BİLKAN Ali Fuat, Akçağ yay., Ankara, 1997.
- KADIOĞLU İdris, Lebîb-i Âmidî, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni, Dicle Üniversitesi, SBE, doktora tezi, Diyarbakır, 2003.
- KAPLAN Mahmut, Diyarbakırlı Emîrî Ve Nasihatnâmesi, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal of International Social Research) Cilt: 5 Sayı: 22, Yaz 2012
- KARAHAN Abdulkadir, Nâbî, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1987.
- KARAL Enver Ziya, Yavuz Sultan Selim'in Oğlu Şehzade Süleyman'a Manisa Sancağını İdare Etmesi İçin Gönderdiği Siyasetname, TTK, Belleten, cilt:6, sayı: 21-22, Nisan, 1942, Ankara.
- KILINÇ Aziz, Türk Edebiyatında Vasiyetnameler, Akçağ yay., Ankara, 2006.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 39 Kasım – Aralık 2013

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası

Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

- KÖKSAL M. Asım, Peygamberler Tarihi, TDV yay., s. 68, 105, Ankara, 2011.
- MACİT Muhsin, Erzurumlu Zihnî Divanı, KB., yay., Ankara 2001.
- (MECMUA-I) Mecmua-i Fevâid ve Eş'âr, O6 Mil yz. A 562, dvd no: 16, varak 16a.
- (MECMUA-II) 06 Mil.yz A 1874, dvd no: 922
- (MECMUA-III) 06 Mil. Yaz. A 3116, Mecmu'a-i Eş'âr, Dvd no; 945,937.
- (MECMUA-IV)06 Hk 1664 Terceme-i Vasiyyet-i Lokman, Milli kütüphane, Ankara
- Adnan Ötüken İl Halk kütüphanesi, Dvd. No: 1286.
- ÖNAL Mehmet, İslam Düşüncesinde Hikmet Kavramları, Felsefe Dergisi,4, 2007.
- ÖZTÜRK Murat; Lamii Çelebi'nin Veyse vü Ramin Mesnevisi (İnceleme-Metin-Sadeleştirme) Atatürk üniversitesi, SBE, yayımlanmamış doktora tezi.
- ÖZUYGUN Alırza, Zaiif Pir Mehmed Gülşen-i Simurg (Metin-İnceleme), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yüksek lisans tezi, Erzurum, 1993.
- PALA İskender, Yusuf Nâbî Hayriyye, Kapı yay., İstanbul, 2004.
- SERMED, Divan, s. 26-27, www.archive.org (erişim: 05/04/2013)
- TAVUKÇU Orhan Kemal, Ahmed Rıdvan'ın Hüsrev ü Şirin Mesnevisi, www.kulturturizm.gov.tr (erişim: 12/03/2013)
- TUNCER Harun; İhtiyarlığa Övgü ya da Sultan Murad'dan Fatih'e Nasihat, Çamlıca yay. İstanbul, 2012.
- TURAN Lokman, Yenişehirli Avni Bey Divanı'nın Tahlili (Tenkitli Metin), Encümen-i Şuara ve Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatına Geçiş, Atatürk Ün. SBE, 1998, Erzurum, yayımlanmamış doktora tezi.
- UGUR Ahmet, Osmanlı Siyasetnameleri, Erciyes Ün. Yay., Kayseri 1992.
- ÜST Sibel, Keşfi Te'dip-name (İnceleme-Metin), Atatürk Ün., SBE, yüksek lisans tezi, Erzurum, 2006.
- YELTEN Muhammed, Nev'î-zâde Atayî, Sohbetü'l-Ebkâr, s.171. www.kulturturizm.gov.tr (erişim: 11/04/2013)
- YENİTERZİ Emine, Ahmed-i Dâ'î'nin Vasiyyet-i Nûşirevân Adlı Mesnevisi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi,
- YILDIRIM Nimet, Fars Öğüt Edebiyatı, NÜSHA, Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, A Journal of Oriental Studies, yıl: 5 Sayı: 16 Kış, 2005. s.51-90 <http://www.doguedebiyati.com/nusha.htm>. (erişim: 10/03/2013).